

Mellom rykter og beredskap

Av statsstipendiat, advokat Sverre Hartmann

Det er nettopp utkommet et svensk vitenskapelig verk om den såkalte Februarkrisen 1942. Fremstillingen er et ledd i en rekke av publikasjoner fra forskningsprosjektet SUAV (Sverige under andra världskriget). Og det dreier seg om en studie av svensk sikkerhetspolitikk og militær planlegging i perioden 1941—42.

Som en passe introduksjon til den svenske problematikken kan det være grunn til å minne om vår egen situasjon et par år tidligere, hvor vi også var stillet overfor spørsmålet om en legasjons eller ambassades innberetningsplikt og vanskelighetene ved en politisk og militær ansvarlig vurdering av meldinger og forlyden-

der. Skal det gis rapport om rykter? Varslene den 4. april 1940 gjennom den nederlandske militærattasje, major Sas, taler i så henseende sitt tydelige språk. — Under et møte i Utenrikskomiteen den 14. desember 1939 uttalte Joh. Ludw. Mowinckel bl a: «Det er ikke bra hvis våre legasjoner likefrem farer med sladder. De får jo telegrafert ting som de virkelig har en bakgrunn for, men det er ikke fritt for at jeg har en mistanke om at Berlinlegasjonen har temmelig lange ører for hva der sies rundt omkring på alle kanter...». Senere er det reist kritikk mot Berlinlegasjonen nettopp fordi ørene ikke var lange nok. Attpå til var den omstridte meldingen av 5. april 1940 bare en torso av varslets opprinnelige ordlyd. Mowinckels uttalelse sikter til en melding fra Berlin om en tysk-russisk føler hvor man skulle ha drøftet muligheten av et russisk krav vedrørende Nord-Norge for å sikre Sovjet isfrie havner. Tyskland, som hadde vennskapspakt av august 1939 med Sovjet, skulle forholde seg passiv, het det.

Noe tidligere, den 9. desember, sa utenriksminister Koht: «... vi har sjølsagt full rett til å setja et spyrjeteikn ved meldinga. På

den andre sida er det ikke nokos urimeleg i meldinga. Vi kunne godt feste lit til ho og tru det var sant.» Og han fortsatte: «Hr. Mowinckel nytta rett sterke ord om den norske legasjonen i Berlin».

Sundby, Bondepartiet, bemerket i møtet 14. desember: «Med hensyn til spørsmålet Tyskland-Russland og de meddelelser vi fikk sist, så vil jeg slett ikke gi min tilslutning til hr. Mowinckels refleksjon av vår legasjon i Tyskland, jeg synes at vi bør bli underrettet også om rykter, og de hadde jo tatt nokså fast form, de var kommet fra flere hold, ikke bare fra den norske legasjon, og det de gikk ut på var jo ikke så fjernt fra hva vi hadde kunnet tenke noen hver av oss.»

Noe annerledes uttrykte Koht seg under møtet i Utenriks- og konstitusjonskomiteen den 22. januar 1940: «Eg trur at en aldri bør feste lit til rykter av nokos slag. Det går så mange slags rykter, alt mogeleg kan bli fortalt og sagt mann og mann imellom og kanskje i blada og. Eg trur en skal vera svært vantruen til slikt — det er det tryggaste av alt...» Den siste bemerkning vil man sette et aldri så lite spørsmålstegn etter.

De siterte uttalelser berører et

viktig punkt. På den ene side er det åpenbart at en utenriksminister ikke kan legge vekt på alle innberetninger. Det vanskelige ved oppgaven er nettopp å vurdere meldingene og sammenholde dem med andre omstendigheter som styrker eller avsvækker innholdet og troverdigheten. Den som sikrer seg informasjonene eller får dem spilt i hende, vil selvsagt vanskelig kunne få belegg for opplysningenes vederheftighet. Det vil være det rene lettsinn å gi vrak på informasjoner fordi de *kan* være rykter uten dekning. Men forstår godt utgangspunktet og motivene for de ulike meningsyttringer i Utenrikskomitéen. Å rette bebreidelser mot en legasjon fordi den ser ut for å innberette for meget for å ha for lange og lettregistrerende ører, kan være betenkelig. Man må ikke bringe våre utenrikske representanter i en tvangssituasjon. En informasjons verdi kan ikke bedømmes eller dømmes etter om den senere blir verifisert. Undertiden kan nettopp den omstendighet at meldingen ble kjent, hindre at det refererte skjer fyllest. For såvidt vil en melding, dersom den er effektiv, selv kunne annullere beviset for at det var berettiget å bringe den videre. Hvor ofte det kan ha hendt, har man av nærliggende grunner ikke noe statistisk uttrykk for! Enhver diplomat, uansett hvor omhyggelig han er, vil av hensyn til sitt renommé og sin karrière være redd for å utsette seg for kritikk, likefrem for å bli latterliggjort ved å formidle såkalt løst underbygde innberetninger.

Utenrikspolitiske og militære disposisjoner kan sjelden treffes på grunnlag av sikker viten. Man tror man vet, men *bevist* vil man så godt som aldri ha i hende i handlingøyeblikket, det gjelder ikke minst i krise- og krigssituasjoner, hva enten man ser problemet fra en angriperes, en nøytrals eller en forsvarers synsvinkel. Hvilket dilemma som kan oppstå, får man

en førsteklasses anskuelsesundervisning i gjennom *Ake Uhlins «Februarkrisen 1942» (Allmänna Förlaget, Stockholm — n.kr.52).*

Sverige kom til å bli stående utenfor annen verdenskrig. Men landets nøytralitet kom ved flere anledninger til å bli satt på en hard prøve. Og der var perioder da man fryktet for at man skulle komme til å dele Danmark og Norges skjebne. Naturlig nok har forfatteren tatt sitt utgangspunkt i tiden omkring Hitlers angrep på Sovjet og begivenhetene som førte til at den svenske regjering etter adskillig kamp bak kulissene i de politiske grupperinger fant det nødvendig å gå med på å slippe den såkalte divisjon Engelbrecht gjennom fra Norge til Finland. Ryktene om at det snart skulle bli Sveriges tur til å utsettes for tyske militære maktmidler, hadde begynt å sirkulere allerede tidlig på høsten 1941. På de fleste hold hadde man ikke tatt ryktene alvorlig. Men ryktestrommen hadde tiltatt i månedene som fulgte, og meldinger og forlydender hadde også fortettet seg til stadig mer presise informasjonen fra stadig mer velunderrettede kilder. Den 13. februar 1942 forelå slike meldinger om et forestående tysk angrep at den svenske øverstkommanderende, general Oluf Thörnell, foreslo for regjeringen å forsterke beredskapen. Han fikk regjeringens bemyndigelse. Men allerede innen innkallelse var kommet igang, anså man de godtatte disposisjoner for utilstrekkelige. Fem dager etter general Thörnells forslag var han fremme med et nytt foredrag for regjeringen. Og dagen etter, den 19. februar, fikk øverstkommanderende på grunn av den skjerpede situasjon bemyndigelse ikke bare til en ytterligere opptrapping av beredskapen, men til å sette iverk forberedelser til allminnelig mobilisering. På kort tid gjennomførte man omfattende innkallelser slik at det snart sto om-

kring 300 000 mann under våpen. Bare under krisen sommeren 1940 hadde Sverige fler innkalt under annen verdenskrig.

Parallelt med de militære tiltakene gjennomførte man en diplomatisk aksjon. Den svenske sendemann i Berlin fikk i oppdrag via det tyske utenriksministerium å overbringe en meddelelse fra den svenske konge til den tyske rikskansleren. Sendemannen fremholdt at bakgrunnen for kongens initiativ var de rykter som gikk om britisk-amerikanske planer på en aksjon i Nord-Skandinavia og spekulasjoner om Sveriges holdning i tilfelle en slik aksjon skulle komme istand. Gjennom sendemenn ga Gustav V sitt kongelige ord til Hitler på at Sverige var fast bestemt på å motsette seg ethvert forsøk på militære aksjoner fra hvilket hold de ville komme. Den svenske krigsmakt var uten tvil i stand til dette. Og, la kongen til, den svenske regjering hadde enstemmig godkjent dette standpunkt likesom folket sto enig bak ham og hans regjering.

Åke Uhlins har satt seg fore å kartlegge og analysere de krefter og begivenheter som skapte februarkrisen 1942. Var det så en sann krise? Fra en side sett må man svare nei. Det forelå ikke noen tyske planer mot Sverige 1941/42. Derimot er det vel kjent at Hitler hadde planer om et angrep på Sverige i løpet av 1943 og at han i den anledning hadde gitt pålegg om ikke bare å utarbeide planer innen en snever krets, men også bygge opp en sterk panserdivisjon som skulle være selve knyttneven under aksjonen. At endringene i krigssituasjonen generelt, både i Sovjet, i Italia m.v. gjorde det umulig å opprettholde planene som ble kansellert i løpet av august 1943, er like godt kjent.

Likevel var det aldri noen svensk krise 1943 som kan måle seg med den hektiske situasjonen februar 1942. Februarkrisen var

Fra Tidsskriftfronten

Ved major T. Hovland

Sovjetisk marineinfanteri.

Gjenoppbyggingen av det sovjetiske marineinfanteri har i de senere år vakt stor oppmerksomhet i den vestlige verden. NORGE's spesielle geografiske beliggenhet gjør at disse styrker bør ha krav på særlig oppmerksomhet fra vår side.

Den nederlandske major, E. Van Veen, har på grunnlag av en studie av en rekke sovjetiske og vestlige bøker og artikler om disse nyoppbygde styrker, skrevet en artikkel i februar/mars-nummeret av NATO's *Fifteen Nations* med titlen «Sovjet naval infantry a coming weapon?».

Ifølge forfatteren må gjenoppbyggingen av marineinfanteriet sees som et naturlig ledd i det endrede sovjetiske strategiske grunnsyn som er gjort gjeldende fra slutten av 50-årene. For denne tid ble de sovjet-

iske flåtestyrker hovedsakelig betraktet som et rent kystforsvar, og dette medførte at de marineinfanteristyrker som var oppbygget under krigen, ble oppløst. Den endrede strategi fikk sitt uttrykk først og fremst gjennom marskalk SOKHOLOVSKY's bok «Militær strategi», som ble utgitt første gang i 1962. Her er bl a anført «Den sovjetiske marine skal ikke lenger være en kystforsvarsflåte, i fremtiden skal verdenshavene være dens operasjons-teater».

Problemet for de sovjetiske flåtestridskrefter er at adgangen til åpent hav meget lett kan bli sperret av motstanderne. Denne ulempe kan bare fjernes ved å okkupere de landområder som behersker utløpene fra de forskjellige flåteområder. «Militær strategi» fastslår at i en frem-

tidig konflikt må Sovjetmarinen være i stand til å gjennomføre amfibie-operasjoner mot slike områder. Som et hensiktsmessig redskap for slike operasjoner ble så marineinfanteriet gjenoppbygget fra 1964.

Det sovjetiske marineinfanteriet er organisert i brigader. Hver av de fire flåteområdene — Nord-, Østersjø-, Svartehavs- og Stillehavsflåten — har en eller flere slike brigader. Hovedelementene i en brigade er tre forsterkede marineinfanteri-bataljoner og en amfibisk stridsvogns-bataljon. I tillegg inngår støtte- og forsyningslementer, samt spesialavdelinger med ingeniørenheter og frskemenn for rydding av hindere på fiendtlig kyst, og organisering av strandtjenesten for angrepsbøl-gene. Styrken av hver brigade er trolig ca 2 000 mann. Marineinfanteriet bærer sorte uniformer og sort beret.

Brigaden er fullt mekanisert med amfibiske PPKer av typen BTR-60p/pB og amfibiestridsvogner av typen PT-76. Av støttevåpen inngår artilleri, bombekastere, trådstyrte panservernraketter og luftvernartilleri.

I Warszawapakten inngår i tillegg til det sovjetiske marineinfanteri og så en polsk sjolandedivisjon, og mindre styrker spesialtrenet for angrep over sjøen i enkelte av de øvrige WP-land.

Samtidig som gjenoppbyggingen av marineinfanteriet ble iverksatt, ble også bygging av moderne landgangsfartøyer i stor skala innledet. På dette tidspunkt hadde SOVJET et mindre antall MP-kl landgangsfartøyer bygget i 50-årene, samt noen foreldete tidligere tyske og amerikanske landgangsfartøyer. Det nye byggeprogram omfattet TO hovedtyper skip. POLNOCHNY-kl ble bygget i POLEN fra 1963 og finnes nå i et meget stort antall både ved den sovjetiske og polske marine. Landgangsfartøyer av denne type har en lastekapasitet på 600 tonn og kan føre ca 10 stridskjøretøyer, d v s

i motsetning til krisen i Norge mars-april 1940 en skinnkrise. Men svenskene tok varslene helt alvorlig. De foretok den mobilisering som ikke fant sted i Norge. Det blir en særlig intim sammenheng mellom problemene i 1940 og 1942 når man får vite at kildene for underretningene i stor utstrekning var de samme som sto bak varslene til Danmark og Norge to år tidligere. Og det var nettopp erindringen om at man på norsk side hadde unnlatt å ta varslene alvorlig som gjorde at man på svensk hold tillat, som det kan synes, varslene til seg en overdreven vekt og betydning. Det må være tilføyet at de varsler som til-

falt den svenske militære og politiske ledelse, var langt mer håndfaste enn de rykter som nådde vårt land i 1940. Det er ikke mulig å gå inn på enkelthetene. Men den som er interessert i å stifte bekjentskap med hvordan en rykteflora skapes og hvordan enkelte rykter som Tordenskiolds soldater kommer inn gjennom stadig nye gater og kanaler og vokser i styrke og troverdighet underveis, han og hun bør ta for seg februar-krisen 1942. Konklusjonen blir at det er overordentlig vanskelig å vite hva man skal gjøre i en situasjon når alt synes å flyte. Toleransemarginen overfor politikere og militære må ikke være altfor smal.